

El molí paperer de sa Vall de la Nou a través dels contractes d'arrendament (s. XVIII-XIX)

Francesc Canuto Bauçà

En es Molí Paperer
li han posat vuit antenes
i ara es pou no té venes
per s'aigo que han menester.¹

Amb la present comunicació analitzam, a través dels contractes d'arrendament, el funcionament del molí paperer de sa Vall de la Nou. El treball no té més pretensió que mostrar i posar a disposició dels estudiosos de la molineria una explotació, de la qual i fins al present, es desconeixia tant el sistema utilitzat per manufacturar com la classe de paper fabricat.

El molí es va construir a instàncies de Marc Antoni Cotoner i Sureda de Vivot, marquès d'Ariany (m. 1749), propietari de la possessió de sa Vall de la Nou. Per això va contractar dos genovesos: un mestre paperista i l'altre moliner per construir els enginys del molí, en el qual també hi varen intervenir els menestrals (picapedrers, ferrers i fusters) de Manacor. Al cap de poc temps d'haver construït el molí paperer, el 1705, el marquès d'Ariany l'arrendava per un any al mestre paperista Josep Tomati i als fills Carles Tomati i Bartomeu Tomati, naturals de Gènova (Itàlia), els mateixos que l'havien construït. Així doncs, foren els genovesos els introductors a Mallorca de la tecnologia utilitzada en aquella època per fabricar el paper, tot utilitzant la força hidràulica de les aigües del torrent i de la font de la possessió de sa Vall, i els pedaços com a matèria primera i única. Durant més d'una centúria fou l'únic molí paperer de Mallorca i sembla

---

1 Rafel GINARD BAUÇÀ (1970), *Cançoner Popular de Mallorca*, volum III, pàg. 44, núm. 188.

que el seu sistema de roda vertical amb calaixons fou copiat posteriorment, ja en el segle XIX, a d'altres fàbriques de paper que es construïren a Mallorca, (molí de la Canal i Ca'n Mas de Canet, Esporles), Puigpunyent, Valldemossa i Sóller.

Marc Antoni Cotoner, propietari de sa Vall

Marc Antoni Cotoner i Sureda de Vivot, marquès d'Ariany (1665-1749), era casat amb Bàrbara Nunis de Santjoan, marquesa de Bellpuig.² Varen tenir un fill, Francesc Cotoner Nunis de Santjoan (m. 1731) casat amb Ramona de Queralt, Reyart i Xammar, i tres filles: Joana, casada amb Antoni Salas, Magdalena, i Elionor, casada amb Jaume Togores i Salas, comte d'Ayamans.

Marc Antoni va prestar serveis militars a la monarquia dels Àustries durant el regnat de Carles II. El 1694 aixecà i sufragà una companyia de cent homes amb la qual lluità a Milà. Posteriorment participà a la presa del Casale Monferrato i desencadenada la guerra de Successió a la corona hispànica, va ser un dels nobles que destacaren més per la seva militància filipista a Mallorca. Va ser elegit veguer els anys 1700 i 1704, i batle el 1702 i el 1705. Quan el setembre d'aquell any tengué lloc l'expedició naval angloholandesa destinada a transferir Mallorca del filipisme a l'austriacisme, fou un dels que es negaren a capitular. Tot i això, el 4 d'octubre de 1706 l'arxiduc Carles d'Àustria va ser proclamat rei de Mallorca amb el nom de Carles III. Marc Antoni Cotoner, que s'havia refugiat al castell de Sant Carles, renuncià a la juraria i s'exilià a Catalunya. Per evitar que li confiscassin tots els béns, en féu donació al seu fill Francesc com a propietari i a la seva esposa com a usufructuària.

A la península, Marc Antoni Cotoner participà en la guerra com a ajudant del duc de Noailles. El 1707 prengué part, com a capità de cavalleria, en la batalla d'Almansa. El 1711 va estar implicat en una conspiració, dirigida per Joan Sureda, per fer tornar Mallorca a l'òrbita borbònica. Aquell any li fou concedit el grau de capità de cavalleria i el 1715, una vegada que Felip V reconquerí l'illa, tornà a Mallorca.

Pels serveis que oferí a la nova dinastia, fou premiat (3 d'agost de 1717) amb el marquesat d'Ariany, títol que requeia sobre una cavalleria que posseïa en aquell poble i que havia heretat de la seva mare, Magdalena Sureda-Vivot. Aquell any, el 1717, féu capbrevar el marquesat per a la seva esposa com a procuradora general. L'agost de 1718 rebé el càrrec de regidor degà perpetu del

2 Bàrbara Nunis de Santjoan era casada de les núpcies amb Pere Dameto Español (n. 1655), marquès de Bellpuig, amb el qual només va tenir una filla, Margalida Dameto Nunis de Santjoan, que no pogué succeir-lo perquè el marquesat estava fideïcomès agnàticament.

primer ajuntament borbònic de Palma. El 17 de juliol de 1719 va ser nomenat coronel del regiment de Dragons, càrrec que exercí fins el 1721. El 1724 fou alferes major del Regne de Mallorca.

Va ser un dels botiflers que sobrevisqué més temps al conflicte. Va morir dia 5 d'abril de 1749. Havia fet testament davant el notari Miquel Llabrés el 21 d'abril de 1735. L'enterraren a la parròquia de Sant Jaume, a la capella de Sant Gaietà, com havia disposat. Heretà el marquesat el seu fill Francesc, del seu segon matrimoni, que havia contret amb Maria Teresa Llupià i Gelabert. És fill il·lustre de Palma (Juan 2008, 155-156).

La documentació utilitzada

Ens hem servit de vuit contractes d'arrendament del molí paperer, custodiats tots ells a l'Arxiu del Regne de Mallorca. El període analitzat (1705-1807) presenta una sèrie de buits documentals que no hem sabut localitzar, per mor dels canvis de notari, que ens n'han dificultat la localització. Aquests són els documents:

Document 1. 1705, juny 15

Arrendador: Marc Antoni Cotoner i Sureda de Vivot, marquès d'Ariany.

Arrendatari: mestre Josep Tomati i els seus fills Carles i Bartomeu, naturals de Gènova (Itàlia).

Duració del contracte: 1 any. Inici el dia 15 de juny de 1705. Finalització: el 1706.

Ànua mercè: no consta. Varen treballar com a assalariats del marquès d'Ariany.

Pactes: 7. Estims: no consten. Testimonis: Gaspar Flexes, criat de casa del marquès d'Ariany. Notari: Miquel Llabrés.³

Document 2. 1721, abril 12

Arrendador: Bàrbara Nunis de Santjoan i Cotoner, marquesa d'Ariany.

Arrendatari: Joan Antoni Massa, capità, navegant i mercader.

Duració del contracte: 4 anys. Inici el dia 1 de maig de 1721. Finalització: el 1725.

Ànua mercè: 400 lliures, moneda de Mallorca.

---

3 ARM, protocol LL-397, f. 75v-77v.

Pactes: 8. Estims. Estimadors: Bartomeu Tomati, mestre paperista, natural de Gènova i Joan Riera, fuster, natural de Manacor. Testimonis: el doctor en medicina Bernat Contestí i Pere Darder, de la família⁴ de la senyora marquesa. Notari: Miquel Llabrés.⁵

Document 3. 1737, març 8

Arrendador: Ramona de Queralt Reart i Xaman, viuda de Francesc Cotoner.

Arrendatari: Bartomeu Tomati, natural de Gènova.

Duració del contracte: 4 anys. Inici el dia 13 setembre 1736. Finalització: el 1740.

Ànnua mercè: 270 lliures, moneda de Mallorca.

Pactes: 5. Estims. Estimadors: no consten. Testimonis: Josep Maimó, natural de Barcelona i resident a Palma i Pere Darder, majoral de la possessió de sa Vall de la Nou. Notari: Miquel Llabrés.⁶

Document 4. 1746, novembre 13

Arrendador: Francesc Dameto, procurador general del seu fill Antoni Dameto, marquès de Bellpuig.

Arrendatari: Francesc Rovira, natural de Barcelona, resident a Palma.

Duració del contracte: 7 anys. Inici el dia 13 de novembre de 1746. Finalització: el 1753.

Ànnua mercè: 290 lliures, moneda de Mallorca i 8 raimes de paper.

Pactes: 8. Estims. Estimadors: no consten. Testimonis: Joan Ferrer, sabater i Jaume Bordoy, mariner, vesins de Palma.

Document 5. 1748, novembre 25

Arrendador: Francesc Dameto, procurador general del seu fill Antoni Dameto, marquès de Bellpuig.

Arrendatari: Mateu Soler, forner, natural de Palma.

Duració del contracte: 4 anys. Inici el dia 21 de novembre de 1748. Finalització:

---

4 Conjunt de persones que inclou aquells que tenen una relació de parentiu i tot el personal al servei dels senyors que viuen a la casa (Sabater 2012, 223).

5 ARM, protocol LL-406, f. 34-37v.

6 ARM, protocol LL-414, f. 11v-14v.

el 1752.

Ànnua mercè: 270 lliures, moneda de Mallorca i 8 raimes de paper.

Pactes: 7. Estims: no consten. Fiadors: Gabriel Ferrer i Bartomeu Moyà, negociants. Testimonis: Pere Joan Maura, pescador i Josep Ballester, fill de Miquel, de la vila de Calvià, criat de casa del senyor marquès de Bellpuig. Notari: Gabriel Oliver.⁷

Document 6. 1751, juliol 12

Arrendador: Pere de Verí i Sureda de Sant Martí, curador de l'herència de dona Margalida Dameto Espanyol i Nunis de Santjoan.

Arrendatari: Antoni Ordines, fill de Joan, natural de Manacor.

Duració del contracte: 4 anys. Inici el dia 8 de setembre de 1751. Finalització: el dia 8 de setembre de 1756.

Ànnua mercè: 200 lliures, moneda de Mallorca i 8 raimes de paper d'escriure.

Pactes: 10. Estims. Estimadors: Antoni Riera, fuster, natural de Manacor. Fiadors: Sebastià Fons, fill de Sebastià, conrador, natural de Manacor. Testimonis: Gabriel Suñer, natural i vesí de Manacor i Antoni Llull, vesí de Palma. Notari: Gabriel Oliver.⁸

Document 7. 1791, setembre 3

Arrendador: Antoni Dameto, Dameto, Espanyol i Nunis de Santjoan, marquès de Bellpuig.

Arrendatari: Miquel Pocoví Nicolau, propietari de la possessió de Son Moià (Montuiri).

Duració del contracte: 9 anys. Inici: el dia 3 de setembre de 1791. Finalització: el dia 3 de setembre de 1800.

Ànnua mercè: 200 lliures, moneda de Mallorca i 8 raimes de paper d'escriure.

Pactes: 5. Estims. Estimadors: no consten. Testimonis: Rafel Llinàs, natural de la vila de Esporles i Jordi Colomar del lloc de Galilea, ambdós vesins de Palma. Notari: Francesc Pujol.⁹

7 ARM, protocol O-309, f. 82-82v.

8 ARM, protocol O-309, f. 140-142v.

9 ARM, protocol P-1330, f. 53-54v.

Document 8. 1801, maig 14

Arrendador: Antoni Dameto, Dameto, Espanyol i Nunis de Santjoan, marquès de Bellpuig.

Arrendatari: Joan Antoni Botellas Homar, doctor en medicina, natural de Petra.

Duració del contracte: 6 anys. Inici: el dia 8 de setembre de 1801. Finalització: el dia 8 de setembre de 1806.

Ànnua mercè: 200 lliures, moneda de Mallorca i 8 raimes de paper d'escriure.

Pactes: 6. Estims. Estimadors: no consten. Testimonis: Antoni Ginard, fill d'Antoni, i Joan Ripoll, fill de Joan, ambdós de la família de dit senyor marquès. Notari: Francesc Pujol.¹⁰

La construcció del molí

Un document del 1741 ha estat fonamental per conèixer la construcció i els costos del casal. El 1741 Marc Antoni Cotoner va renunciar i transferir a favor de Margalida Dameto Espanyol i Nunis de Santjoan, la seva fillastra, l'íntegra heretat i els béns que foren de dona Bàrbara Nunis de Santjoan, quòndam marquesa d'Ariany, la seva primera esposa.¹¹ Entre les reserves de dita heretat, Marc Antoni Cotoner fa constar totes les millores realitzades a la possessió de la Vall de la Nou. El document consigna totes les despeses de la construcció del molí paperer i que per la seva importància transcriurem tot seguit:

[...] Secundo me reserva de la present cessió quatra mil lliuras de número de 6429 L 4 s que tinch de crèdits sobre dits béns per rahó de los milloraments tinch fets, a mes costas, en los matexos, segons el tenor de la llista adjunta estimació de las milloras de la Vall de la Nou.

Primo per comprar el terreno per fer lo entredor nou, que es comprà de la possessió Son Roca, conforme acte en poder de Miquel Llabrés notari y al terreno per fer la séquia fins a la Vall, cent cinquanta lliuras. Són 150 L

Més des de dit entredor, qui pren la aygua del torrent fins a la font de la Vall, lo que conte de la séquia peradada a quiscuna part, que són doscents quoranta y un destre a rahó de tres lliuras cascun, importa setcentas vint y tres lliuras. Dich 723 L

Més el tros de séquia qui no és peradada que són cent trenta y sis destres a rahó de vint sous, són 136 L

Més de la font fins al molí paperer, que són cent quaranta y sis destres peradada de peret de gruix a cada part y part de ella enllosada de pedra viva, a rehó de quatra lliuras, són cinch-centas vuytanta y quatra lliuras. Dich 584 L

Més per el clot del molí paperer, fonaments y las parets, noucentas lliuras. Dich 900 L

10 ARM, protocol P-1333, f. 181-182v.

11 ARM, protocol A-820, f. 232-237.

Més per lo de dins, com és, payhiments, mitjanadas, picas, graners, safareig, importe quatra-centas quaranta y dos lliuras. Dich 442 L

Més per las teulas de la taulada, trenta-sis lliuras. 36 L

Més per la pahysa y caseta, importe 100 L

Més per cent y quatra revoltos de pi del primer sòtil o payhiment importe sexanta duas lliuras quatre sous. Dich 62 L 4 s

Més per finestratjes, finestras, portas, batiports, llevarar los lleñams, xebrons, farramentas de portes y de las finestras de la casa y del porxo, retxats de ferro etc. tellar los lleñams y serrar-los, tot se arbitre quatra-centas lliuras y encare que poria posar el valor de los lleñams de poll, per ser fruyt del lloch, no obstant no se pose cosa. Dich 400 L

Més per el safaretxet de devant la casa 15 L

Més per un galiner y asoll importe 20 L

Més per fer venir dos hòmens de Gènova per fer el molí paperer, lo un paperista, lo altre per fer las fustas y engiñys de la fàbrica y los doní a Gènova cent cinquanta pesas de vuyt per aviarse y cinquanta per el viatge, són dos-centas vint y sis lliuras tretse sous y quatre diners. Dich 226 L 13 s 4 d

Més a mestre Thomàs qui feu las fustas y el molí, dos anys y vuyt mesos qui li donave 20 L cade mes, sis-centas y quaranta lliuras Dich 640 L

Més a mestre Carles, qui estigué un any y mitx per tenir compte a la fàbrica, com a mestre paperiste, a rahó de 12 pesas de vuyt cada mes, dos-centas quaranta y quatra lliuras setsa sous. Dich 244 L 16 s

Més enarse'n dit mestre Carles paperiste a Gènova per fer venir son pare, mestre Joseph Thomati, mestre major, ab tota se família, qui concistia en quatre hòmens, dos miñons y quatre donas y dos miñonas, per aviar-se a Gènova y per el viatge los doní tres-centas pesas de vuyt, que són tres-centas quaranta lliuras. Dich 340 L

Més per perfeccionar la fàbrica estigueren deu mesos sens comensar a treballar y per haver els picapedrers errat la síquia, estigueren altres quatre mesos a comensar a treballar, que tot són un any y dos mesos que a rahó de 24 pesas de 8 cade mes per mantenirse són 336 pesas de 8, que són lliuras 380 L 16 s

Més lleñams de alzina y altres lleñams que se compraren, vuytanta lliuras 80 L

Més ports de carros per portar las picas, lleñams et àlias de carros llogats, cent lliuras. Dich 100 L

Més arreus del molí, com són planxas de ferro per las picas, escàrpas per las masses, corretjas per prensas, claus, caldera de aram, mol-los per fer el paper, flassadons, massa de ferro per picar el paper y moltas altres menudèncias se arbitre cinch-centas lliuras. Dich 500 L [...].

Tot seguit fa unes anotacions respecte del molí que presumiblement revelen uns anys de forta sequera a l'illa, entre el 1723 i 1725. Diu així:

El Molí paperer estigué arrendat en el capità Massa o en Ayada quatre anys per 400 L cade any de ànnua mercè y encara que dos anys los faltà la aygua del torrent per esser axugada la font dels Gosaubes, pagaren y ey guañaren. Més are en fan 270 L y 10 raymas paper y és molt barato y si tinguesen bastants oficials val més de 450 L de ànnua mercè.

A continuació segueixen altres despeses, també per millores, realitzats a la possessió de sa Vall i terres de les seves pertinències (es Rafalet, sa Torre, es Puig Sec i els Vidriers):

[...] Més la paret mitjera de la partió de Son Sureda, 33 tornays y dos destres a rahó de 1 L 15 s lo tornay, 58 L 6 s

Més al tencat de la Font Figuera, són 36 tornays 34 destres a rahó de 2 L val 13 L 6 s

Més la paret del Ort de la Torra, dos tornays quatre destres a rahó de 2 L val 5 L 6 s

Més l'ortet de la casa major, dos tornays y dos destres de tencar-ho a rahó de 1 L 10 s. Són 3 L 10 s

Més de marges dins del Ortet, són 5 tornays dos destres a rahó de 1 L 5 s, són 6 L 13 s 4 diners

Més lo Ort de la font del Rax, 17 tornays 4 destres a rahó de 2 L 10 s, són 44 L 3 s 4 d

Més los marges de dit Ort, 18 tornays y un destre a rahó de 2 L 10 s, són 45 L 8 s 4 d

Més la casa que se féu al Rafalet 1713, 47 L

Mes la boval de la Torra, que se féu en 1711, 52 L

Més la casa dels Vidriers, que se féu en 1714, 38 L

Més adobar canal de la font qui va a la casa, adobar el sefereix del ort y fer un corral de era y adobar la casa del Puix [Sec] y altrás menudèncias 25 L [...].

La suma total ascendeix a 6.429 L 4 s i 4 d que s'havien de descomptar del cos hereditari.

El molí es va començar a construir el 1703 i el primer contracte d'arrendament va ser el 1705. El nostre treball arriba fins al 1806. No sabem, per ara, fins quan va estar en funcionament el molí. Un contracte d'arrendament de la possessió de la Vall de la Nou del 1859 ens revela en el pacte 12è, que tracta sobre el repartiment d'aigua de la font, que el molí no funcionava:

Y en quant a la matexa aigua del regar, serà obligació també de los matexos conductors, tenir las síquias corrents y en quant a la de Son Roca no permetran que li obliguen portells ni que li aturen, però si se arregla el molí paperer, per posari cualsevol clase de màquina, se ferà entonces nou arreglo per la distribució de las matexas, quedant per ara, del mateix modo axí com estan; advertint que en quant al aigua de las terras del molí paperer, queden en la actualitat axí com estan en el dia.¹²

12 ARM, protocol M-2451, f. 264-270v.

Els estims del molí paperer

Transcriurem a continuació els estims de dos contractes d'arrendament dels anys 1721 i 1737 respectivament (documents 2 i 3).

Document 2. 1721, abril 12

Estimació y inventari feta per los mestres Bartomeu Tomati y Joan Riera, fuster de la vila de Menecor pasats per estimar tots los arreus y fàbrica del molí de paper de la señora marquesa de Ariañy y per altre part Joan Antoni Massa com arrendador de dita fàbrica, havent vist y reconegut los sobredits mestres tots los arreus, lleñams, ferramenta en dits lleñams y las prensas y altres cosas, han estimat en la sua pura consciència y veritat tot lo sobre dit a reserva de la ferramenta y altres cosas que al peu de esta en seguida será especificat, per preu y valor de cent vuitanta y set lliuras moneda de Mallorca. Dich 187 L

Ítem tres llibrellas y una casa de aram en lo mànech de ferro, pesa tot vint y set lliuras. Dich 27 L

Ítem tretze telladores de estrase. Dich 13

Ítem setze sedecets de pica, los deu que poden servir y los sis vells. Dich 16

Ítem sis sedecets usats en fusta en fil de aram. Dich 6

Ítem el guarniment de vint y una massa, a trenta escarpes cade massa y una armella tot de ferro. Dich 21

Ítem dos corretges y duas [en blanc] de ferro a la prensa. Dich 4

Ítem quatre armellas per las tortugues de la prensa. Dich 4

Ítem tres motlos, un de mà major, un de mà mitjana y lo altre de escriurer, tots usats. Dich 3

Ítem sis mans de flacedons vells, de fer paper de mà major. Dich 6

Ítem una esmoladora per esmoliar. Dich 1

Ítem un barrobí en lo seu mànech. Dich 1

Ítem todas las llanderas que se troben en lo porxo per estendre el paper, se són estimadas per pes de setanta sinch lliuras de llandera nova. Dich 75 L

Ítem una caldera de aram plentada per fer aygua cuyta. Dich 1

Ítem tota la pasta que se trobe al present picada per compte del dit arrendador Joan Antoni Massa, se ha iudicat que seran trenta y sinch quintars, que dita quantitat lo dit arrendador haurà de dar lloch a bans de entregar lo dit arrendament a dita mi señora o qualsevol que entrarà en lloch seu de poder picar dita partida de pasta. Dich 35 quintars.

Document 3. 1737, març 8

Instrucció de inventari de tot lo que se ha entregat a mestra Barthomeu Tomati arrendador del molí de fer paper de la Vall de la Nou, que comensà a córrer lo dia 13 del corrent mes de setembre del any 1736 com se seguex.

Primo 25 mases de pi novas an trenta escàrparas de ferro y a cade masa una armella de ferro y un pernicó de ferro, tot bo y rabador
Més 3 massas de pi de la pica del refi ditas usades y sense escàrparas de ferro
Més 24 taleras de alsina novas y vellas a cada una ab se plaxa de ferro
Més 8 claus de alsina y ab ditas ni ha tres de ullastre novas
Més 8 palos de la pica nous
Més 4 palos per ditas picas vells y tots tenen la farrementa necessària
Més 1 massa de pi per picar lo paper
Més 1 abre de pi per las picas, que encara que ya servia és de bona calidad
Més 1 abre de pi per ditas, este és vella la última difarència, lo estrem en cade abre quatre armellas de ferro bonas
Més 2 canals de poll que donen aygua a las picas, las dos usadas y la altre vella
Més 2 rodas usades a cade una se canal de pots de pi, bonas y rebadoras
Més 28 sadasets de aram per las picas que se han trobats tots vells
Més 5 podadoras per tallar los padasos, ditas usades
Més 8 sadasets de fusta, que servexen per estil·lar aygua dins las picas
Més 3 canes friseta negre per flasedons
Més 12 mans y mitje de flasedons usats
Més 2 mans de flasedons de mà mitjana usats
Més 27 flasedons de mà mayor usats
Més 1 ribell de aram vell que pesa 9 *Lliures*
Més 1 ribell de aram vell *que* pesa 4 *Lliures* tot espallat
Més una caldera de aram per colar la aygua cuyta pessa 20 *Lliures*
Més una casa de aram vella que ya és foradade, que serveix per treurer la aygua cuyta de la caldera
Més 1 caldera gran, plentada, que seveix per bullir aygua cuyta
Més un joch de mol·los per fer paper de mà mitjane usats
Més 1 joch de mol·los de fer papé de mà mitjane
Més un joch de mol·los per fer paper de escriurer
Més 8 barras guarnidas de llandera usada, ditas són dalt del porxo per estendre lo paper
Més 7 barras guarnidas de llandera ya molt veyta
Més 1 prensa per prensar lo paper, guarnida ab dos llandas de ferro per los costats del cofre y la espiga guarnida de ferro ab la sua lanterna guarnida de ferro y a dita y a dos perns de ferro que aguanten las cuxeras de dita prensa
Més 1 prensa plantada al recó de la entrade del molí que també seveix per prensar lo papé, dita usade
Més 1 prensa *que* serveix per prensar lo paper quant li han donade aygua cuyta, dita està al aposento de la caldera

Més 1 barrobí de ferro que serveix per foradar las taleras
Més 1 taula de pi llarga que serveix per contar lo paper o fer los plechs de dit
Més 2 banchs de fusta, un més gran y altre més patit
Més 1 mola petita que serveix per esmolar los ferros del molí
Més 13 posts de pi, entre grans y petites, estas són dalt del porxo
Més 27 posts de pi de 12 a 13 palms de largària, que estan dins lo amaredó
Més 2 socas de pi *que* estan en remuy, que han de servir per la prensa per ser de fer novas
Més 4 trosos de ullastre que poden servir per pesas de claus
Més 8 trosos de ullastre que poden servir per tascons de las claus
Més 5 trosos de pi que estan en remuy per 5 masas
Més 2 soles de pi per compondre lo papé de mà mayor
Més 1 ribell de aram nou que se ha fet en lo any 1737 que pesa 10 Lliures 8 unces
Més 30 taleras novas de alsina *que* no han servit encare
Més 1 abre nou que està en remuy que se poserà quant serà necessari.
Ítem és pacte que a la fi de dit arrendament tingueu obligació de dexar los matexos estims que haveu rebuts, ab la matexa bondat y calidad.

Els pactes, les reserves i les obligacions consignades en els contractes d'arrendament

En aquest apartat, transcriurem a continuació una sèrie de pactes consignats a la documentació mobilitzada, els quals registren informació sobre el molí paperer, la sèquia i la peça de terra contigua al molí que conraven els arrendataris.

Pactes relatius a la sèquia

1721, abril 12. Document 1

Ítem que se abonerà al dit conductor, a compte de la ànnua mercè, tots los gastos que ferà per a paredar la sèquia del aygua des de dita fàbrica fins amunt de ella.

Ítem que se donerà lloch al dit conductor sempre que vulla per fer una sèquia qui pas per dins lo hort qui està devant el molí fariner y per el lloch a hont ferà menos dañy per a poder fer anar la aygua qui surtirà baix de las rodas de la fàbrica del paper fins sia ajuntada a la sèquia que al present es trobe del molí draper y no del fariner y que dita sèquia sia sufficient per a poder passar la aygua que no impedesca las rodas y que el gasto que ferà per dita sèquia la dauré pagar jo dita marquesa o sia a compte de la ànnua mercè y que no se pugue pendre aygua de ditas sèquias per ningún arrendador menos los dies asseñalats que tenen y esto a menos dañy del dit molí per a que no pugue impedir el curs del molí y en cas sia necessari se treurà una lletra de ban per a que ninguna persona pugue fer dañy a ditas sèquias.

1737, març 8. Document 3

Ítem és pacte que en cas alguns de los visins de la sèquia impedissen el curs de la aygua, de que yo dita Raymunda surtirà la defensa fins quedar soltat lo emberàs o impediment y lo degue executar a costas mias.

1746, novembre 13. Document 4

Ítem és pacte que vossa mercè dit conductor tindrà la obligació de escurar o fer escurar la sèquia, sempre que sia necessari desde el entredor fins al molí y axí mateix, si per algun infortunio de temps se ensuciàs dita sèquia, axí mateix tindrà obligació de limpiarla sens dañy ni missió de mi dit don Francisco en dit nom, ni dels meus, ab la condició però que yo dit don Francisco deurà fer adobar lo seregay se trobe lo dia present.

Ítem és pacte que en cas alguns de los visins de la sèquia, impedissen el curs de la aygua, degue yo dit don Francisco, sortir a la defensa fins quedar soltat lo impediment, lo que deuré executar a mes costas.

1748, novembre 25. Document 5

Ítem és pacte que vós, lo dit conductor, tindreu obligació de fer neta la sèquia del dit molí y escurar-le a costas y despesas pròpias vostres, però en el cas que en las parets o calçadas de dita sèquia, se degue fer algun reparo que necessit de picapedrer, serà de la obligació de mi dit don Pedro, el fer-lo y executar-lo de comte propi, en lo nom que va referit.

Y finalment és pacte que vós, dit Soler, conductor, tindreu obligació de fer la sèquia del dit molí neta, a costes vostres.

1791, setembre 3. Document 7

Primerament, és pacte que deureu vos, dit conductor, y los vostros aportar la sèquia de dit molí limpia y escurada a costas vostras, y la terra a ús y costum de bon conrador sots pena de pagar los perjuys, y serà de la vostra obligació dexar en lo últim any del vostro arrendament la dita sèquia neta y escurada.

Ítem és pacte que serà de la obligació de vos dit conductor y de los vostros avisarme a mi dit dueño sempre que se hage de fer algun reparo en dit molí y sèquia.

1801, març 14. Document 8

Ítem és pacte que deurà vossa mercè, dit conductor y los seus, aportar la sèquia de dit molí limpia y escurada, a costas suas y la terra a ús y costum de bon conrador, sots pena de pagar los perjuys y serà de la sua obligació, dexar en lo últim any de este arrendament la sobre dita sèquia neta y escurada.

El conreu de reguiu de la terra del molí paperer

Una altra forma de guany complementària era la terra de reguiu de 7 quarters d'extensió, juxtaposada al molí, inclosa en el contracte d'arrendament. En el llibre de comptabilitat del molí, que veurem al punt 6, es registren jornals per conrar la terra, el cultiu més significatiu era dedicat a les mongetes. Diverses anotacions indiquen les varietats cultivades d'aquesta planta: 1 quintar de mon-

getes blanques i un quintar de negres, mongetes bordes i mongetes novelles.

1721, abril 12. Document 2

Ítem que se donerà al dit conductor una quarterada de terra adams de la terra que ya conraven los paperistes que se li designarà per el maioral de la Vall, al costat de la que ya tenen dits mestres per a poder sembrar y axí mateix se li destinarà uns estudis a las casas de Menecor, sufficients per poder posar estrassa, camassa y per lo que se li oferirà per dita fàbrica y per dormir en cas que se li oferesca.

1737, març 8. Document 3

[...] Conduesch y arrende a vós Barthomeu Thomati, natural de la Ciutat de Gènova, morador en lo molí de paper que es trobe construït en lo dit predio, en que va inclús set cortons de terra iunt al dit molí y no comprenint-se los morers que es troban en dita terra y ab tots los arreus de rodas, mases, calderas y damés que se vos entregue segons lo inventari que se expresarà [...].

1746, novembre 13. Document 4

[...] el molí paperer, scituat en la poció anomenada la Vall de la Nou, juntament ab dos cortons de terra units al dit molí y no comprenint-se los morers que se troben en dita terra y ab tots los arreus de rodes, masses, calderas y damés que se vos entrega [...].

1748, novembre 25. Document 5

Ítem és condició que yo, dit don Francisco, me reservo el delma de los fruyts de la terra dels dits set cortons y la fulle de los morers.

1751, juliol 12. Document 6

Més cànom pagador estimat per estimadors elegits, cinch roves. Més mongetas pagador quinze almuts. Més alfaus cinch parades estimades per dos lliures. Més cucas, estimades una lliura y nou unses y se ha de desmontar 18 s per gasto de filar.

1801, maig 14. Document 8

[...] el meu molí o fàbrica de paper que tinch en el predio la Avall de la Nou del terme de la vila de Manacor, juntament ab set quartons de terra, poch més o menos, reguius y contiguos de dit molí, ab los pactes sigüents.

L'annua mercè

És la quantitat que l'arrendatari paga anualment en diners com a preu de lloguer. A més a més, a partir de l'any 1748 l'arrendatari també havia d'entregar vuit raimes¹³ del paper fabricat. El pagament es feia en metàl·lic, en tres terces o en dues iguals pagues i es pactava la data dels terminis. Solament un dels contractes consignats està pactat en terces. Generalment es pagava el dia de Sant Joan (24 juny) i l'altra meitat per les festes de Nadal. Era obligació efectuar el pagament de l'annua mercè al domicili del senyor. S'advertia a l'arrendatari que

13 DCVB, s. v. *Raima*: Conjunt de vint mans (=cinc-cents fulls) de paper; cast. *resma*.

s'havia d'efectuar en lliures, moneda de Mallorca, “sens que per escusar-se de pagar la ànnua mercè se pugue valer de ninguna esterilitat de temps tant diví com humà, cas fortuït o infortuït”, fórmula que trobam profusament registrada a tots els contractes d'arrendament agrari. També era obligació de l'arrendatari pagar el salari del notari i les còpies del contracte d'arrendament, una per cada part.

1721, abril 12. Document 2

Ítem és pacte que vossa mercè dit señor capità Massa tingue obligació donar y pagar per ànnua mercè del dit arrendament quatrecentas lliuras moneda de Mallorca, pagadoras cade any en tres terças comensant desde el die que comensarà lo arrendament en avant, que serà de quatre en quatre mesos portadas etc. ab peatge de 5 sous etc. sens que per escusar-se de pagar la ànnua mercè se pugue valer de ninguna esterilitat de temps tant diví com humà, cas fortuït o infortuït.

1737, març 8. Document 3

Primo y pacte que vós dit conductor per ànnua mercè de dit arrendament hàjeu de pagar cade any 270 L moneda mallorquina, pagadoras ab dos iguals pagues, ço és, mitat per el dia de festa de Sant Juan y la altra mitat per les festes de Nadal, que vingueren pagadoras ditas dos pagues per les ditas festivitats del any passat de 1735 y axí cade any per ditas festivitats pagareu dita ànnua portades etc. sens que per escusar-vos de pagar la dita ànnua mercè, vos pugau valer de ninguna esterilitat diví o humà, cas fortuït o infortuït etc.

1746, novembre 13. Document 4

Primerament és pacte que vossa mercè dit conductor per ànnua mercè del dit arrendament haje de pagar cada any, durant el mateix en dit termini, doscentas norante lliures ab dues iguals pagas, la primera el dia de Sant Juan del mes de juny y la altre el dia de la Natividad del Señor y axí bé cada any fins sia finit dit arrendament.

Ítem és pacte que vossa mercè dit conductor haje de pagar de propi lo salari del present acte per ambas parts.

1748, novembre 25. Document 5

Primerament és pacte que per ànnua mercè del dit molí y terra deureu pagar cada any doscentas setante lliures moneda de Mallorca, ab dues iguals pagas, la primera el dia de Sant Juan y la altre el dia de la Natividad del Señor, durant lo expressat termini de dit arrendament. Més és condició que cade any durant dit arrendament me deureu entregar vuyt raymes de paper bo y rebedor.

1751, juliol 12. Document 6

Ítem és pacte que vós lo dit Antoni Ordines y los vostos deureu satisfacer y pagar-me cada any per la ànnua mercè del dit molí y terras que van expresades la cantidad de doscentas lliures moneda de Mallorca, pagadores ab dos iguals pagas, la una las festes de Nadal pròxim venider y la altre lo dia de Sant Juan, 24 de juny de lo any venider y axí consecutivament cada any en semblant diades, fins que sia finit lo present arrendament.

Ítem és pacte que vós, lo dit conductor, cada any a més de la dita ànnua mercè, deureu contribuir-me ab vuyt raymes de paper de escriurer bo y rebedor.

Ítem és pacte que vós, lo dit conductor, deureu pagar al notari infraescrit lo salari del present acte per ambes parts.

1791, setembre 3. Document 7

[...] per preu y ànnua mercè de dos centas lliuras moneda de este Reyne quiscún aña pagadors ab dos iguals pagas de sis en sis mesos portadas a la mia casa y habitació, y vuit raymas de paper, que a més de dita ànnua mercè deureu entregarme cada aña, de la millor qualitat del que se fabricarà en dit molí o fàbrica, també portadas en la mia pròpia casa.

La llenya

La llenya per al consum de la casa i dels treballadors (guisar, forn, etc.) i de la fàbrica de paper s'havia de tallar a les terres de la possessió de la Vall de la Nou, al lloc prèviament indicat. El 1705 un dels pactes del primer contracte d'arrendament del molí obligava l'arrendador a moldre de franc tot el blat necessari per al consum de la família de l'arrendatari, Josep Tomati, natural de Gènova.

1705, juny 15. Document 1

Ítem és pacte que yo, dit don March Antoni Cotoner, vos degue entregar tot lo necessari per la fàbrica de dit paper, com és estrassa, camassa y damès necessari, que és llenya, carbó y cals y per lo que pugueu vel·lar en las nits me oferesch donar-los vuyt cortans oli, mesura de Mallorca, quiscun aña, que correrà al present consert y axí mateix sabó per fer net los cordellats en que prenen el paper.

Ítem és pacte que me oblich en fer-los molre lo blat hauran de menester per vostra despesa, an el meu molí fariner tinch en dita possessió, sens que me degau pagar cosa.¹⁴

1721, abril 12. Document 2

Ítem que se done facultad al arrendador de fer tallar lleña a ses costes en el territori com sia del pinar o de la Vall, tot lo que necessitarà per dita fàbrica o cremar, sens haver de pagar cosa alguna yo dita marquesa.

1748, novembre 25. Document 5

Més és pacte que los treballants qui estiran en dit lloch, no puguen ser impeditos de tallar lleña en la Vall de la Nou, en lo lloch que se los destinarà, esto és, mates, rebasses, ullastres sechs y en el puesto ahont feran menos dañy y no de altre manera, ni altre espècie de lleña.

La manufactura del paper. La matèria primera. Classes de paper fabricat. La comptabilitat del molí paperer

La fabricació del paper es feia utilitzant la força hidràulica del molí, de roda vertical, proveït de maces guarnides d'escarpres que copejaven dins una

¹⁴ Es tracta d'un molí d'aigua fariner, en estat ruïnós, conegut actualment com "el molí sucrer", ubicat molt prop del molí paperer.

pica els pedaços una i altra vegada fins esmicolar-los i convertir-los en pasta de paper. Seguint el llistat dels estims, hi havia un pica, anomenada “del reff”, amb tres macs fora escarpres. En aquesta pasta se li afegien substàncies, com ara coles de procedència animal i d’altres, que es fixaven a les fibres. Mitjançant una solució de sulfat d’alumini li donaven color. Per a l’elaboració del paper, de forma completament manual, s’utilitzaven uns motles o formes, segons la classe de paper a fabricar (paper d’escriure, mitjà i major) seguit d’una fase de premsat i a continuació passava a l’eixugador (recordau el ‘porxo cordat’ dels inventaris transcrits anteriorment).

Per complementar la redacció d’aquest article ens hem servit de la comptabilitat del molí, generada per un dels seus arrendadors en el període 1791-1800 (document 7), el montuïrer Miquel Pocoví. Aquests documents, juntament amb d’altres de la família Pocoví de Son Moià, propietat actualment de la família Bosch-Contreras, foren estudiats el 1990 per Jaume Nadal Roig.¹⁵

Els documents indiquen que Miquel Pocoví tenia un soci, Pau Colombrans, natural de Petra. A la redacció de la comptabilitat del molí sembla que hi varen intervenir els preveres Miquel Cànaves i Bartomeu Pocoví *de Son Moià*, germà d’en Miquel. Desconeixem el nombre d’operaris que treballaven al molí. El pagament dels salaris s’efectuava en metàl·lic i en espècies (raimes de paper). Resseguint les anotacions registrades en els documents citats anteriorment, hom pot constatar que la matèria primera utilitzada era exclusivament pedaços blancs i de llista. Hi ha una partida d’1 quintar de pedaços blancs adquirits a Montuïri i una altra de pedaços de llista comprats a Ciutat a “cert marxando”. Amb menor quantitat s’utilitzava la friseta,¹⁶ roba de llana, pelosa, generalment verda o vermella, que serveix per a fer cobretaules, faldetes de davall, camisetes, etc. Consten diverses anotacions de peces de friseta, 6 canes de friseta endrapada, mitja peça frisada. Tot aquest material era portat al molí, a les distintes anotacions de les despeses del transport hi figuren 10 bales de “roba d’escriure” i “pedaços d’escriure”.

Una altra matèria primera utilitzada eren les carnasses o restes de carn dolenta que es llevaven de les pells a les quals estaven adherides, per fabricar l’aiguacuita o cola. La carnassa, la compraven a quintars i arroves, la documentació registra diverses partides de “carnassa de llibreter”. L’alum (sulfat de potassi i alumini) era utilitzat per impregnar el paper de color. Es registren diverses partides per valor de 3 L d’alum, i una altra d’1 lliura i mitja d’alum.

15 Jaume NADAL ROIG (1990), «Una comptabilitat privada del segle XVIII: Les comptes del molí paperer de Petra, 1792-1802», a: *Fontes Rerum Balearium*, volum I, pàg. 213-258, Mallorca

16 Roba o tela originària de la regió o província holandesa de Frísia.

El paper fabricat es comptabilitzava en raimes, castellà: *resma*. Com ja hem dit anteriorment, una raima és un conjunt de vint mans (cinc-cents fulls) de paper.¹⁷ Aquestes són les classes de paper que es fabricaven al molí el període 1791-1800, tot utilitzant la terminologia registrada a la documentació adduïda:

1. Raimes d'escriptura o escriure

Es registra la venda de tres raimes d'escriure a Manacor.

2. Raimes de cap d'escriptura o escriure

3. Raimes cap d'imatge o imatge de cap

Es registra la venda de raimes d'imatge a Manacor i al convent del Sant Esperit de Ciutat. També es fabricaven raimes de cap d'imatge blaves.

4. Raimes de mà major

Es registren partides de raimes de mà major per cadastre. Raimes de mà major venudes al rei. Una altra partida de raimes de mà major per cadastre són venudes al senyor rei.

5. Raimes de cap de mà major

6. Raimes d'estrassa

L'estrassa és un paper de qualitat inferior, de superfície grossera i sense cola, que serveix generalment per embolicar. És un paper que va ser utilitzat massivament als comerços de Mallorca (botigues, forns, etc.) fins a la dècada de 1960-1970. Es registren vendes de sis raimes d'estrassa a l'apotecari de Porreres. Tres raimes d'estrassa a Manacor. Una partida de 20 raimes de paper d'estrassa blau a Ciutat.

7. Raimes d'estampa gruixat

8. Raimes de fonedís

9. Raimes de paper blau

Apèndix documental

1709, març 21

Transcripció del contracte de compravenda de terra de la possessió de Son

---

17 El contracte d'arrendament d'una botiga de Palma efectuat el 1768 consigna el preu de venda de dues classes de paper: «Ítem vint raymas de paper gran a rahó de nou sous la rayma valen tres lliuras dotze sous. Ítem nou raymas de paper de estrassa a rahó de set sous la rayma, valen tres lliuras, tres sous» (ARM, protocol R-482, f. 301).

Roca (Petra) per a la construcció de la sèquia del molí paperer de sa Vall de la Nou.

ARM, protocol LL-400, ff. 30-32v

Die *xxi* mensis *martii* Anno a *Nativitate Domini* *mdccviii*

En nom de *nostre seño*r etc. Sia a tots notori y cosa manifesta com nosaltres Jordi Roca y Juan Roca, para y fill, de la possessió Son Roca del terme de la vila de Petre: sabent y attanent *vossa seño*ria egregia dona Bàrbara Nunis de *Sant* Juan òlim merquesa de Bellpuig, haver-nos fet demenar consentíssem y donàssem facultat per prendre le aigue del torrent y de le font de Gosaubo per passar per dins les terres de dita nostra possessió Son Roca fins a conduhir-le a la partió del predio del Avall de la Nou, prenint dita aygue al paratje y part ahont li convindia millor per dita conducció y *que vossa seño*ria satisfèria lo valor del territori necessitaria per fabricar le sèquia, com en efecte havent donat el permís y consentiment a *vossa seño*ria de conduir dita aygua, fabricà en anys pessats le sèquia en les terres de dita possessió Son Roca per dita conducció y axí matex féu lo any pessat lo parat de pedre y morter en lo entrador, en conformidat de continuar dita sèquia segons queda comensada de pedre y morter; y en seguida de lo referit sia a lloch y a rahó conforme pagar-nos *vossa seño*ria lo valor del territori pot ocupar y ocupa dita sèquia, per lo *que* havent fet midar per personas per nosaltres elegidas le part de ahont se pren dita aygua fins a le porció del Avall, lo territori pot ocupar dita sèquia, com y també los perjuys nos pot ocasionar y tot lo damés *que* se puga considerar. Vist ocularment per aquells per esser-se constituïts en lo contractament de dita aigue, havent ohit lo sentir dels dits electos stimadors per nosaltres, havem vingut bé y resolt ab lo *notari infrascrit*, son procurador, *que per* dita facultat y perjuys de passar la dita aygua y territori de la sèquia nos done y pague 150 L moneda de Mallorca, una volta tant solament, que serà en recompensa de tots los perjuys se puguen y podran considerar en lo esdevenidor per rahó de dita sèquia y per lo valor del territori per la fàbrica de ella fins a le partió del Avall, haguda consideració que per les terres ahont esta fabricada dita sèquia per ordinari es feya prat del matex torrent, encara *que* antes foren rotas, que foren ratudas per causa de negar-se per la còpia de le aygua caye en ellas del dit torrent y antes be considerar útil fer la sèquia per recullir dita aygua ya més fent-se de pedre y morter. Cuyas 150 L se nos ha ofert pagar per medi de dit son procurador, ço és, are de comptants 50 L, per les festes de Pasqua altres 50 L y les restants 50 L per le feste de tots los Sants *primer* vinent y com sia rahó conforme lo acordat ajustat y resolt reduhir-lo en scrits medihant acte públich, para *que* en lo esdevenidor aparegue. Per ço, de grat etc. ab lo *present* acte etc. y del millor modo etc. confessam y regonexem bona fee a *vossa seño*ria egregia *doña* Bàrbara Nunis de *Sant* Juan, encare que absent etc. y als seus etc. que li tenim donat permís y facultat de passar y conduir la dita aygua per les terres de dita nostra possessió Son Roca, donant-li le terre se és manester y pot ocupar la dita sèquia declarant que serà de *vossa seño*ria y los seus le dita sèquia y territori com en virtut del *present* acte li donam y transferim ab tota plenitut de dret y translació de domini, la terra que ocupará y podrà ocupar la dita sèquia, axí le que *vossa seño*ria té fabricada, com le que té intenció fabricar de pedre y morter, de més emplària de le que es troba feta sobre lo terreñ y serà en facultat de *vossa seño*ria fer-le de le emplària li aparegue pues quan més ample serà menos perjuys se nos pot considerar y en satisfacció del valor de le terra y perjuys que se puguen considerar haguda consideració a tot confessam haver rebut de *vossa seño*ria, ço és, are de comptants en *presentia*

del notari y testimonis *infrascrits* per mans del majoral del Avall, 50 L renunciant en quant menester sia le exepció de dit diner etc. y a tot dol y engañy etc. y les restants 100 L per compliment de ditas 150 L *que* havem aiustat y acordat nos pague per lo referit, nos donerà, ço és, per les festes de pasqua primer vinent 50 L y les restants 50 L per dia de tots los Sants, també *primer* vinent ab les quals 150 L mos donam per complidament satisfets y pagats, axí del valor de dita terra, com dels dits perjuys, donant a *vossa señoria* y a los seus pesatje per dins les terras de nostra possessió Son Roca per anar a le séquia per escurar-le y per qualsevol cosa se oferesca, obligant-nos a no deñar-li le séquia axí le fabricada, com le que pugue fabricar de ningune manera, ni impedir-li lo curs de le aygua y en cas pogués valer maior quantitat lo referit, fem a *vossa señoria* y a los seus remissió y donació de lo que forçan pogués esser més ab totes les clausulas necessàries que volem ser aqui expressades y en quant sia necessari volem axí matex se entengan expressades les clausulas de constitut y de evicció tam iuris quam fasti que ex nunch li stipulam. Per tot lo qual axí adimplir y observar, obligam nostros béns et. Renunciant a le oblatió de llibell etc. y a nom propri for etc. sotmetent-nos etc. Actum in possessione de le Avall de le Nou etc.

Testes etc. sunt Franciscus Puigserver et Sebastianus Matheu àls. Mora dicto loco reperti.

1705, juny 15

Transcripció parcial del contracte d'arrendament del molí paperer de sa Vall de la Nou, propietat de Marc Antoni Cotoner, marquès d'Ariany, a Josep Tomati, natural de Gènova.

ARM, protocol LL-397, ff. 75v-77v

Die xv, mensis junii Anno a Nativitate Domini mdcxv

En nom de nostre *Señor* etc. Sia a tots cosa notòria y manifesta com nosaltres *don* March Antoni Cotoner y de altre *mestre* Joseph Tomati, Carles Tomati y Bartomeu Tomati, fills de dit Joseph, naturals de la ciutat de Gènova, al present moradors en la *present* Ciutat de Mallorca, mestres que som de fàbrica de paper, diem y declaram, que sabent y atenant que per haver yo, dit *don* March Antoni Cotoner, fabricat en la mia possessió dita la Vall de la Nou del terme de Menecor unas casas y molí per efecte de fabricar paper, tinch tractat ab vosaltres dits Tomaty, mestres de dita fàbrica, el que vosaltres y tota vostra família me fabricareu tot el paper que en dit molí se podrà fabricar com axí se ha resolt entre de nosaltres, ab la conformitat y forma que es conte en los capítols y pactes de que més abaix se farà expressa mentió que per els efecte se han fabricats para que en tot temps y ab claredat aparegue lo consert, que per la dita fàbrica de paper per vosaltres dits Tomati feyhadora se ha tractat y resolt, cuyos capítols y pactes són com se seguexan.

Primo és pacte que al present consert y tracto de dita fàbrica se entenga pro nunch per temps de un any contador del primer die que comenserà moldre lo dit molí y es fabricarà paper, que no serà molt llarch, per starse acabat lo dit molí y arreus necessaris y finit lo dit any serà llibero a cada un de nosaltres apartar-se del present consert o proseguir y en tot cas fer nou conveni y tracto si nos aparexerà, no emperò antes de finir lo

dit any no nos podrem apartar de tot lo tractat que resultarà en lo present, ni menos que vosaltres mestres me pugau dexar dins dit any.

Ítem és pacte que yo dit don March Antoni Cotoner obliga a tenir lo molí condret per poder treballar, esto és, del die que comensareu a moldre com està dit en havant, axí dels arreus de que necessita, com de mentenir-los la conductió de la aygua y en cas per per alguna desgratia o naturalment, se españàs algun arreu per causa de lo qual no se pugue proseguir la fàbrica y treballar és pacte que tot el temps serà mester remedrar lo que se españerà per cuyo efecte degue posar mà luego tenint la notícia en tal cas degue pagar cosa alguna per quant no treballar bè, empero vos deuré pagar en el cas que per falta mia no se posarà el cuydado necessari als tals adops (...) que podrieu treballar si el molí estigués adobat.

Ítem és pacte que yo, dit don March Antoni Cotoner, vos degue entregar tot lo necessari per la fàbrica de dit paper, com és estrassa, carnassa y damès necessari, que és llenya, carbó y cals y per lo que pugueu vel·lar en las nits me oferesch donar-los vuyt cortans oli, mesura de Mallorca, quiscun any, que correrà al present consert y axí mateix sabó per fer net los cordellats en que prensen el paper.

Ítem és pacte que me oblich en fer-los molre lo blat hauran de menester per vostra despessa an el meu molí fariner tinch en dita possessió, sens que me degau pagar cosa.

Ítem és pacte, que yo, dit Cotoner degue pagar-los a vosaltres dits mestres per totes manufacturas del paper a rahó de 10 L moneda de Gènova, que correspon a 2 peces de 8 moneda de España per cada deu raymes de paper.

Ítem és pacte que vos degue donar per al treball de picar tot el paper fabricareu en dit molí 150 L cada any moneda de Gènova que correspon a trenta peces de vuyt, moneda de España.

Ítem és pacte, que nosaltres dits mestre Joseph, Carles y Barthomeu Tomaty, para y fills junctament ab tota vostra familia degam treballar dit paper lealment y que degam mantenir-mos a nostres costas de lo que haurem menester sens que *vossa mercè* dit *señor don Antoni Cotoner* nos degue donar cosa més de lo referit en los presents pactes [...].

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

ADROVER ROSSELLÓ, Pedro (2002). *Alquerias y viejas possessions de Manacor*. Manacor: Gràfiques Muntaner.

AGUILÓ, Cosme; PASQUAL, Antoni (2011). «La Font d'Albassalba, el refugi d'un antropònim medieval». A: *XXIV Jornada d'Antroponímia i Toponímia*. Palma: Universitat de les Illes Balears.

ALCOVER, Antoni Maria; MOLL, Francesc de Borja (1980). *Diccionari català-valencià-balear*. Palma: Editorial Moll.

ANDREU Galmés, Jaume (2004). *Fons i sistemes hidràulics tradicionals a Petra*. Palma: Consell de Mallorca. (Conèixer el patrimoni; 2)

FUSTER PERELLÓ, Josep Maria (1997). *Carrers de Manacor*. Manacor: Ajuntament de Manacor. (Així és Manacor; 4)

- CALDENTY BRUNET, Joan (2002). «Sa Vall de la Nou: un punt d'interès geogràfic del terme de Manacor». A: *II Jornades d'estudis locals de Manacor*. Manacor: Ajuntament de Manacor.
- CANUTO BAUÇÀ, Francesc (2000). «Alqueries i rafals del terme de Sant Joan (s. XIII-XVI)». A: *Sant Joan, una vila set vegades centenària (1300-2000)*. Sant Joan: Col·lectiu Teranyines. (Monografies santjoaneres; 11), p. 179-228.
- (2010). «Miquel Pocoví Nicolau “de Son Moià” i el molí paperer de la Vall de la Nou (s. XVIII)». A: *Bona Pau*, núm. 692, pàg. 22-24. Montuïri.
- (2015). «La possessió de sa Vall (Santanyí) a través dels contractes d'arrendament (s. XIX)». A: *I jornades d'estudis locals de Santanyí*. Santanyí: Ajuntament de Santanyí, p. 213-250.
- CAÑELLAS SERRANO, Nicolau S. (1993). *L'aigua, el vent, la sang*. Palma: Documenta Balear. (Menjavers; 6)
- CAÑELLAS, Nicolau S.; CALAFAT, Antònia M. (1996). «El molí paperer d'En Canyís a Valldemossa. Notícia i assaig de reconstrucció». *BSAL*, núm. 52, pàg. 359-368. Palma.
- CARBONERO GAMUNDÍ, Maria Antònia (1992). *L'espai de l'aigua: Petita hidràulica tradicional a Mallorca*. Palma: Consell Insular de Mallorca.
- Gran Enciclopèdia de Mallorca (1988-1998)*. 22 volums. Palma: Promallorca Edicions, S. L.
- GRIMALT GELABERT, Miquel (1990). *Els Torrents de Manacor*. Manacor: Ajuntament de Manacor. (Així és Manacor; 2)
- GINARD BAUÇÀ, Rafel (1970). *Cançoners Populars de Mallorca*. Volum III. Mallorca: Editorial Moll. (Els Treballs i els Dies; 6)
- JUAN VIDAL, Josep (2008). «Marc Antoni Cotoner i Sureda-Vivot». A: *Fills il·lustres de Palma*. Palma: Promallorca Edicions, S. L.
- MASCARÓ GALMÉS, Martí [et al.] (1999). *Els Regants de sa Vall de la Nou*. Manacor: Ajuntament de Manacor. (Així és Manacor; 6)
- MOREY TOUS, Antònia (2015). *L'ofici dels “bons conductors”. Els amos de possessió a Mallorca (segles XVIII-XIX)*. Palma: J. J. De Olañeta. (Miríade de lletres; 5)
- NADAL ROIG, Jaume (1990). «Una comptabilitat privada del segle XVIII: Les comptes del molí paperer de Petra, 1792-1802». A: *Fontes Rerum Balearium*, volum I. Mallorca, pàg. 213-258.
- ROSSELLÓ VERGER, Vicenç Maria (1961). *Norias y molinos*. Palma: Imprenta Mossèn Alcover. (Panorama Balear; 81)
- (1964). *Mallorca. El sur i el sureste*. Palma: Càmera Oficial de Comerç, Indústria y Navegación de Palma de Mallorca.
- ROSSELLÓ VERGER, Vicenç M.; SACARÈS MULET, Josep (2014). *El Puig de Randa i les fonts del seu entorn*. Algaida: Ajuntament d'Algaida. (Panoràmica; 6)
- SABATER VALLESPÍ, Antònia (2012). *Els senyors de Palma. Història oral*. Palma: Edicions Documenta Balear. (Arbre de Mar; 42)
- SITJES VILARÓ, Eugènia (2006). «Les ampliacions modernes del sistema hidràulic de sa Vall». A: *IV Jornades d'estudis locals de Manacor*. Manacor: Ajuntament de Manacor.
- VIBOT, Tomàs (2016). *La possessió mallorquina. Arquitectura, explotació i quotidianitat*. Pollença: El Gall editor. (Els Fiders; 24)